

45. Kijėnai, Raseinių raj., KVIM, inv. nr. 1011.
46. Martyniškiai, Joniškio raj., KVIM, inv. nr. 883.
47. Medekšiai, Kėdainių Kraštotyros muziejus. Terastas apatinis rankenos skersinis, kuris labai artimas savo forma Desiukiškų kalavijui.
48. Pakapiai, Kauno raj., KVIM, inv. nr. 1086: 43.
49. Palanga, Kretingos raj., 2 egz., kapuose Nr. 33^b ir 283, radiniai IEM.
50. Pernarava, Kėdainių raj., KVIM, inv. nr. 713: 23.
51. Tikroji radimo vieta nežinoma, plg. J. Hoffmann, Spätheidnische Kultur des Memellandes, 24.

III grupė. Neaiškaus tipo kalavijai

1. Anduliai, Klaipėdos raj., kape Nr. 466, puoštas auksu (?), plg. J. Hoffmann, Spätheidnische Kultur des Memellandes, 22.
2. Degučiai, Telšių raj., dviašmenio kalavijo geležtė, nulaužta viršūne ir rankena. Išlikusios dalies ilgis 50 cm. Rankenos srityje teišlikęs apatinis skersinis, jis tiesus, siauras, žemyn nulenktais galiukais. IEM, inv. nr. 68: 1.
3. Imbarė, Salantų raj., vienašmenio kalavijo geležtė, rankena nulūžusi. Ilg. 64 cm, pl. 2,9 cm. KVIM, inv. nr. 811: 36.
4. Lukniai, Skuodo raj., KVIM, inv. nr. 953: 17.
5. Nausodis, Plungės raj., Telšių kraštotyros muziejus, inv. nr. 6150.
6. Nikėlai, Šilutės raj., du kalavijo geležtės fragmentai, KVIM, inv. nr. 834: 1.
7. Paalksniai, Varnių raj., SAM.
8. Palanga, Kretingos raj., 5 egz., 1961—1962 m. kasinėjimai, kapuose Nr. 231, 283, 289, 350 ir vienas atsitiktinis radinys.
9. Paulaičiai, Šilutės raj., 2 egz.: 1) dviašmenis kalavijas, skersiniai puošti sidabru, trūksta rankenos buoželės, KVIM, inv. nr. 836: 28; 2) kalavijo fragmentas su apatiniu tiesiu skersiniu, KVIM, inv. nr. 836: 269.
10. Papušynys, Skaudvilės raj., kalavijo geležtės fragmentas, KVIM, inv. nr. 933.
11. Pernarava, Kėdainių raj., dviašmenio kalavijo sulankstytos geležtės dalis, KVIM, inv. nr. 713: 25.
12. Purvynai, Trakų raj., dviašmenis kalavijas nulaužta geležtės viršūne. Per geležtės vidurį eina išilginis griovelis. Ilg. 67,4 cm, pl. 4,5 cm, KVIM, inv. nr. 1667.
13. Ramučiai, Klaipėdos raj., kape Nr. 227 B; plg. J. Hoffmann, Spätheidnische Kultur des Memellandes, 25, išnaša 50.
14. Sargėnai, Kauno m. ribose, dviašmenio kalavijo geležtė, smarkiai siaurėjanti viršūnės link; geležtė puošta tarsi stilizuotais ereliais. Ilg. 92 cm, pl. plačiausioje vietoje — 4,3 cm.
15. Stragna, Klaipėdos raj., kape Nr. 6, plg. J. Hoffmann, Spätheidnische Kultur des Memellandes, 22.
16. Tikroji radimo vieta nežinoma, KVIM, inv. nr. 1067: 20. Vienašmenis siauras ilgas kalavijas 80 cm ilgio. Geležtės pl. 3 cm.
17. Vėžaičiai, Klaipėdos raj., 2 egz.: kapuose Nr. 185, 534, plg. J. Hoffmann, Spätheidnische Kultur des Memellandes, 22.
18. Vilniaus buvusi gub., KVIM, nr. 751: 30, dviašmenio geležinio kalavijo viršūnė.
19. Zemoniškiai, Panevėžio raj., KVIM, inv. nr. 1399; kalavijo ilg. 93 cm, pl. 4,5 cm. Apatinis skersinis tiesus, aplūžęs, viršutinio visai nėra.

KAUNO AUKSAKALIAI XV—XVII a.

E. LAUCEVICIUS

Apie pirmuosius metalinius papuošalus Lietuvoje sužinome iš archeologų kasinėjimų. Jau pirmykštės bendruomenės santvarkos metu gyvenvietės turėdavo savo varkalius, kalusius ginklus, papuošalus bei kitus reikmenis¹.

Kai kuriuose kraštuose įprotis turėti varkalį savo kaime užsiliko iki šiol. Pavyzdžiui, Svedijoje kaimo varkaliai ir šiandien gamina puikius indus, papuošalus bei kitus meniškus namų apyvokos daiktus.

Lietuvoje kaimo varkaliai laikui bėgant išnyko. Jų pėdsakai išliko tik vietovių pavadinimuose bei žmonių pavardėse, pavyzdžiui, Variakalviai, Varkalviai, Varkaliai, Varkalas, Varkalvis, Varkalius ir pan.

Dabartinėje Kauno miesto teritorijoje buvusios senovinės gyvenvietės taip pat turėjo savo varkalius, kurių pagaminti papuošalai archeologinių kasinėjimų metu buvo aptikti įvairiose Kauno miesto vietose.

Jau XIII a. Nemuno ir Neries santakoje stovėjo mūrine siena apsupta Kauno pilis, kurią ne kartą kryžiuočiai puldinėjo. Prie pilies buvusioje gyvenvietėje buvo įvairių amatininkų, kurie aprūpindavo vietos gyventojus, taip pat ir pilies valdytoją, karius-raitelius bei jų šeimas reikalingais gaminiais.

Sprendžiant iš vario ir sidabro dirbinių, rastų Sargėnų ir Veršvų kapinyuose, Kaune XII—XIV a. tarp kitų amatininkų dirbo ir auksakaliai². Jie mokėjo lieti sidabrą, žinojo įvairių ligatūrų paslaptis, pažino sidabravimo techniką. Kai kurie jų dirbiniai yra pūsto sidabro, kiti ciziliuoti. Varis ir švinas buvo dengiami plonomis sidabrinėmis plokštėmis. Kai kurie dirbiniai turėjo įtvirtintas akutes iš spalvoto stiklo ir gintaro. Auksakaliai gamino ne tik papuošalus moterims, kaip seges, apyrankes, žiedus ir pan., bet taip pat vyriškus diržus, papuoštus komplikuotais vario ir sidabro pagražinimais. Jie inkrustuodavo sidabru ginklus, ypač kalavijų ir peilių rankenas bei makštis, taip pat apkaustydavo įvairiausiai papuoštu sidabru ir žalvariu geriamuosius ragus. Žirgo aprangą,— balnus, kilpas, kamanas, pentinus — auksakaliai inkrustuodavo sidabru, pasidabrindavo ar dengdavo išdailintomis sidabrinėmis plokštelėmis bei papuošdavo sidabriniais varpeliais.

Viena iš seniausių ir būdingiausių vietinių auksakalių technikų buvo sidabro tempimas. Iš tempto, vielos pavidalo sidabro buvo gaminami įvairiausi papuošalai. Pavyzdžiui, kai kurios vytinės antkaklės, segės, grandis-

¹ P. Kulikauskas, Iš metalų panaudojimo Lietuvoje istorijos.— ILKI, 2, Vilnius, 1959.

² R. Kulikauskienė ir R. Rimantienė, Senovės lietuvių papuošalai.— Lietuvių liaudies menas, Vilnius, 1958.

nėlės, galvos papuošalai ir kiti dirbiniai buvo supinti iš kelių sidabrinų vielų.

Tempimo ir pynimo techniką greta kalimo technikos varkaliai naudojo jau ankstyviausiame žalvarinių papuošalų periode³. Vėlesniais laikais miestų augimas, auksakalių dirbinių didėjantis pareikalavimas bei atitinkama valstybės politika amatininkų atžvilgiu sudarė geras sąlygas amatams Lietuvoje vystytis. Tuo paaiškinamas ir svetimšalių amatininkų pagausėjimas Lietuvos miestuose.

Pirmieji auksakaliai iš Vakarų Europos, matyt, atvyko ir apsigyveno Kaune dar XIV a. pabaigoje.

XV a. pradžioje Vytauto duotoje Kauno miestui privilegijoje minimi ir amatininkai, kurių tarpe, reikia manyti, buvo ir auksakalių. Vytautui mirus, jo brolis Žygimantas davė Kauno miestui naują privilegiją. Kas konkrečiai buvo pasakyta šiose privilegijose, nėra žinoma, nes abi jos sudegė.

Didysis Lietuvos kunigaikštis Kazimieras 1463 m. davė Kauno miestui naują privilegiją, kurioje minimos sudegusios Vytauto ir Žygimanto privilegijos ir taip pat kalbama apie amatininkus⁴.

Naudodamiesi Vytauto duotąja privilegija, į Kauną atvažiavo daug amatininkų, jų tarpe ir auksakalių iš Dancigo ir Karaliaučiaus.

Didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1495 m. duotoji privilegija leido Vilniuje įsteigti auksakalių broliją ir suteikė jai statutą⁵. Greičiausiai, tuo pačiu laiku Aleksandras davė panašią privilegiją ir Kauno auksakaliams, nes 1498 m. vasario 1 d. Kaune jau gyvavo auksakalių brolija, kurios nariai jau 1497 m. turėjo pameistrius ir mokinius⁶. Kokia buvo ta brolija ir koks buvo jos statusas, nežinoma. Reikia manyti, kad Vilniaus ir Kauno auksakaliams duotosios privilegijos buvo visai panašios.

Kaune, kaip ir Vilniuje, lietuviai auksakaliai iš pradžių brolijai nepriklausė. Neaišku, ar Kaune buvo iškilę tokių nesusipratimų tarp vietinių ir iš svetur atvykusių auksakalių, kaip Vilniuje, kur į jų ginčą turėjo įsikišti net pats didysis kunigaikštis⁷.

XVI a. viduryje Kauno auksakalių susivienijimas jau nebevedinamas brolija, bet cechu, jau minimi cecho vyresnieji ir meistrai. Sprendžiant iš kitų miestų auksakalių cechų, visi statutai buvo sudaromi pagal vieną šabloną. Vadinas, ir Kauno auksakalių cechas negalėjo sudaryti išimties, ir jo statusas turėjo būti panašus į kitus.

Kauno, kaip ir kitų Lietuvos miestų, auksakaliai turėjo savitas senas darbo tradicijas, kurios buvo paremtos lietuvių liaudies skoniu. Viena iš tokių tradicijų buvo pinti aukso ir sidabro dirbiniai.

Kauno auksakaliai laikėsi savo tradicijų. Naujai atvykę auksakaliai turėjo prisitaikyti prie vietinių reikalavimų, nes, kaip matyti iš užsilikusių aukso ir sidabro dirbinių sąrašų, per visą XVI amžių ir net XVII a. pradžioje jie dar gamindavo pintus tempto aukso ir sidabro dirbinius, kuriuose atsispindi Lietuvos miestų auksakaliams būdingi meistriškumo bruožai. Sąrašuose randame auksinių ir sidabrinų pintų moteriškų kepuraitėlių bei kitų galvos papuošalų⁸. Viena tokia kepuraitė turėjo 9 grivinas sidabro ir kainavo 15 lietuviškų kapų grašių⁹. Kiekviename sąraše yra

³ F. M. Feldhaus, Die Technik der Vorzeit, 221, Leipzig, 1914.

⁴ П. Срезневский, Сведения и заметки о малозвестных и неизвестных памятниках, 1—2, 82—86, СПб., 1867.

⁵ ACV, 1, 27.

⁶ Hansisches Urkundenbuch, 11, Nr. 1051, München, 1916.

⁷ ACV, 37—84.

⁸ CGADA, LM, f. 389, kn. 255, 77—80.

⁹ LM, 1—197, 1525.

tuzinai iš sidabrinės vielos pintų sagų (dalis jų paaukuota)¹⁰, pintų vyriškų sidabrinų juostų¹¹, daug pintų auksinių ir sidabrinų kaklo ir rankų papuošalų moterims, pintų žiedų ir auskarių. Sunkūs aksominiai, atlasiniai ir brokatiniai audiniai taip pat buvo puošiami aukso ir sidabro pynimais. Jiems susegti buvo naudojamos pintos auksinės segės, papuoštos perlais.

Kardų ir peilių rankenos buvo puošiamos aukso ir sidabro pynimais. Geriamus ragus, kaip ir seniau, įmontuodavo į sidabrą, taip pat įmontuodavo į sidabrą vilkų ir šernų iltis, lūšių nagus. Gamindavo įvairius papuošalus iš gintaro, vyriškus diržus papuošdavo sidabrinėmis plokštelėmis¹².

Apie auksakalius, dirbusius Kaune iki XV a. vidurio, sužinome tik iš užsilikusių jų dirbinių, randamų, vykdamas senovės kapų archeologinius kasinėjimus; apie juos nėra jokių rašytų žinių, nežinomi net jų vardai.

Nuo XV a. pabaigos, priešingai — beveik nėra išlikusių dirbinių. Buvusieji pas gyventojus dirbiniai beveik nepasiekė mūsų, o iš užsilikusiųjų negalima atpažinti jų meistro.

Apie XVI ir vėlesnių šimtmečių Kauno auksakalius dokumentinių žinių yra įvairiuose archyvuose.

Literatūra apie auksakalius labai menka, todėl kad aukso ar sidabro dirbiniai laikui bėgant labiau nukentėjo, kaip kiti meno kūriniai, ir išliko jų tik atskiri dirbiniai. Sunkiais valstybei laikais auksas ir sidabras buvo surenkami iš gyventojų ir perdirbami į pinigus. Per karus užkariautojai imdavo kontribucijas iš užimtų miestų ne tik pinigais, bet ir aukso bei sidabro dirbiniais. Tam tikslui miestų magistratai reikalingą aukso bei sidabro kiekį surinkdavo iš atskirų cechų, bažnyčių, vienuolynų ir turtingesniųjų piliečių. Greičiausiai, panašiai atsitiko ir Kaune. Išlikę tauriųjų metalų dirbiniai vėlesniais laikais būdavo perdirbami pagal naujus mados reikalavimus.

Apie Lietuvos auksakalius beveik nėra jokios literatūros, išskyrus kai kuriuos lenkų autorius, savo rašiniuose trumpai paminėjusius vieną kitą Vilniaus auksakalį. Kauno auksakaliai visai nežinomi, apie juos dar niekas nėra rašęs.

Pirmoji rašytoji žinia apie Kauno auksakalius rasta Hanzos Dancigo archyve, kur yra Kauno piliečio ir auksakalio Sebastiono Simono 1498 m. vasario 1 d. laiškas Dancigo auksakalių cecho vyresniesiems. Šiam laiške S. Simonas skundžiasi, kad auksakalio pameistrys Melcheras, dirbęs pas Kauno auksakalį, brolijos narį Niklą, pasiskolino iš S. Simono 9 kapas lietuviškais pinigais ir, negražinęs jų, slapta pasišalino į Dancigą¹³.

Lietuvos TSR archyvuose labai mažai tėra dokumentų, kuriuose būtų galima rasti medžiagos apie Kauno auksakalius. XVI ir XVII amžių Kauno magistrato knygos, cechų, bažnyčių bei vienuolynų archyvai dingę karų sukuryje. Kai kurie išlikę dokumentai, taip pat dokumentai ir knygos, surašyti po 1661 m., sudegė per didįjį Kauno gaisrą 1732 m. balandžio 20 d.; tada sudegė rotušė su joje buvusiu Kauno magistrato archyvu¹⁴.

Archyvinės žinios apie Kauno XVI—XVII amžių auksakalius paimtos iš Kauno vaito knygų. Įrašai vaito knygose negali duoti pilno tuometinių Kauno auksakalių vaizdo, iš jų negalima net apytikriai nustatyti tuo

¹⁰ IA, 1, 233²⁰, 310²⁰, 233²⁷, 508⁴⁸.

¹¹ IA, 1, 310²⁰.

¹² Mirusio 1495 m. Saltono turtų aprašymas. LM, 1, 215, 871—878; Albrechto Goštauto 1510 m. turtų aprašymas. LM, kn. 223, 156—163; Kupetienės turtų aprašymas. AVK, 3, 277—293.

¹³ Hansisches Urkundenbuch, 11, Nr. 1051, München, 1916.

¹⁴ CVIA, SA 3680, l. 314a.

metu Kaune dirbusių auksakalių skaičiaus. Į vaito knygą pateko tik tie auksakaliai, kurie turėdavo šiokių ar tokių reikalų vaito įstaigoje. Dažniausiai tai buvo skundai dėl įvykusių muštynių, kuriose dalyvavo koks auksakalys, skundai dėl auksakalių ar jų klientų nesąžiningumo, auksakalių turtų aprašymai, jiems mirus, ir pan. Jei auksakalys elgėsi padoriai, nebuvo kviečiamas liudininku, arba, jam mirus, tarp įpėdinių nekildavo nesusipratimų dėl palikimo, jo vardas nepatekdavo į vaito knygas ir apie tokio auksakalio egzistavimą iš šių knygų sužinoti negalima.

Pirmoji Kauno vaito knyga pradėta rašyti 1522 m. ir baigta apie 1545 m. Ši knyga dingo hitlerinės okupacijos metu (1941–1944), ir joje esančia medžiaga apie auksakalius nepasinaudota. Pirmoji žinia yra iš antrosios knygos (pradėta apie 1545 m.), kurioje 1550 m. kovo 6 d. paminėtas Kauno pilietis auksakalys Martynas Meleris.

Žemiau pateikiamas Kauno miesto vaito knygose paminėtų auksakalių, dirbusių Kaune 1550–1628 metų laikotarpiu ir turėjusių reikalų vaito įstaigoje, sąrašas.

1. Martynas Meleris, Kauno auksakalys, dirbo 1549 metais, 1550 m. sausio 20 d. jis vadinamas „Marcyan Zlotary“ ir kaltinamas pagaminęs bokalą iš blogo sidabro. 1550 m. birželio 20 d. vaito knygoje minimas „Marcin Meller, zlotnik kowienski“. Greičiausiai, tai tas pats asmuo. 1554 m. šis auksakalys dar dirbo Kaune¹⁵.

2. Jonas Balceris, auksakalys, Kauno pilietis, 1550 m. jau dirbo Kaune. 1551 m. vasario 3 d. jis vadinamas „Lawnik miasta kowienskiego i zlotnik Johann Balcer“. Jis kviečiamas ekspertu byloje tarp šv. Kryžiaus bažnyčios klebono ir auksakalio Marcijono, kuris buvo kaltinamas pakeitęs duoto jam pataisyti žiedo brangakmenį į stiklą¹⁶.

3. Aleksa, auksakalys, Kauno pilietis, 1551 m. minimas kaip liudininkas¹⁷.

4. Budrys, auksakalys, Kauno pilietis, 1551 m. jis jau buvo miręs, minima jo žmona — „Budriewa zlotnikowa“¹⁸.

5. Balceris Rolandas, auksakalys, Kauno pilietis. 1554 m. jis vadinamas „lawnik i zlotnik kowienski Balcer Rohland“ ir kviečiamas ekspertu, įkainojant žiedą. 1555 m. ki-toje ekspertizėje jis vadinamas „Balthazar Ruhlandt aurifaber“¹⁹.

6. Jokūbas Kleperis, auksakalys, Kauno pilietis, 1555 m. dalyvauja ekspertizėje; jis vadinamas „Jacobus Klepper Aurifaber Caunensis“. Jis dirbo dar 1564 m. ir vadinamas „Kleper, zlotnik, mieszczanin Kowienski“²⁰.

7. Jonas Storas, auksakalys. 1555 m. dalyvavo ekspertizėje. Akte jis pavadintas karaliaus auksakaliu — „Johannis Stior SMR Aurifaber“. Šio auksakalio pavardė užtikta vieną kartą; neaišku, ar jis buvo Kauno pilietis²¹.

8. Bartolomiejus Sulcas, auksakalys, Kauno pilietis. 1555 m. aktuose minimas „Barthlomiey zlotar“ ir „Bartholomeus Civis et Aurifaber Caunensis“. 1568 m. figūruoja kaip „Barthlomeus Schultz, aurifaber, civis Caunensis“. Greičiausiai, tai yra tas pats asmuo²².

9. Andrius Egebrechtas, auksakalys, Kauno pilietis. 1559 m. Kaune dirbo auksakaliu. — „Andreas, aurifaber, civis Caunensis“, 1568 m. minimas „Andreas Eggebrecht aurifaber“, Kauno auksakalys. Greičiausiai, tai yra tas pats asmuo²³.

10. Stančelis, auksakalys. 1560 m. įrašytas skundas, kad Kauno auksakalys Stančelis pakeitęs rubiną į stiklą²⁴.

11. Janušas, Kauno auksakalys. 1564 m. gegužės 1 d. akte figūruoja liudininku — „Hanusz, zlotnik kowienski“²⁵.

12. Volfas, Kauno auksakalys, dirbo prieš 1566 m. 1566 m. figūruoja „Zlotnikowa Barbara Wolphowna“²⁶.

¹⁵ CVIA, SA 13842, Nr. 59, 92, 99, 199, 867, 1662.

¹⁶ CVIA, SA 13842, Nr. 150.

¹⁷ CVIA, SA 13842, Nr. 482.

¹⁸ CVIA, SA 13842, Nr. 424.

¹⁹ CVIA, SA 13842, Nr. 1723, 2252.

²⁰ VUB, KMK 3 (10—13847), 238, Nr. 988 ir CVIA, SA 13842, Nr. 2252.

²¹ CVIA, SA 13842, Nr. 2252.

²² CVIA, SA 13842, Nr. 2448 ir 2515 ir VUB, KMK 4(11—13848), 6, Nr. 1540, 9, Nr. 34, 100, Nr. 386.

²³ VUB, KMK (6—13843), 85a, Nr. 579 ir KMK 4(11—13848), 27, Nr. 133.

²⁴ VUB, KMK 5(12—13849), 26a, Nr. 110 ir 28a, Nr. 118.

²⁵ VUB, KMK 3(10—13847), 116a, Nr. 696.

²⁶ VUB, KMK 3(10—13847), 237a, Nr. 1005.

13. Jonas, auksakalys, Kauno pilietis, dirbo 1567 m. Akte figūruoja kaip „Johannes, aurifaber, Civis Caunensis“²⁷.

14. Lorenas, Kauno auksakalys, dirbo prieš 1568 m. 1568 m. liepos 13 d. akte figūruoja „Katrina Lorencowa, zlotnikowa“²⁸.

15. Jonas Stolcas, auksakalys, Vilniaus pilietis. Iš 1570 m. rugsėjo 9 d. padaryto knygoje įrašo matyti, kad tais metais jis turėjo savo dirbtuvę ir dirbo Kaune: „Johannes Stolz aurifaber et Civis Vilensis“²⁹.

16. Jurgis Servertas, auksakalys, Kauno pilietis, dirbo Kaune 1580 m., knygoje įrašytas: „Georgius Czerworth aurifex, civis Caunensis“³⁰.

17. Jurgis, Kauno auksakalys. 1580 m. jau buvo miręs, akte figūruoja jo našlė — „Jurgiewa zlotnikowa“³¹.

18. Mykolas Gleiktunas, auksakalys, dirbo Kaune 1580 metais, akte figūruoja kaip „Michael Gleikthun, aurifex, civis Caunensis“³².

19. Konstantinas, auksakalys, dirbo 1581 m., akte figūruoja kaip „Constantinus aurifaber“³³.

20. Jonas Zegleris, auksakalys, Kauno pilietis, dirbo 1581 m.; figūruoja kaip „Hans Zegler, zlotnik, mieszczanin kowienski“³⁴.

21. Mykolas Gločeris, Kauno auksakalys. 1582 m. paminėtas kaip „Michal Glotscher Kowienski“, o 1585 m. kaip „Michael Glotger, aurifaber Caunensis“³⁵.

22. Matas Budzieliauskas, auksakalys. Dirbo Kaune 1582 metais; figūruoja kaip „Mathias Budzilovski aurifaber“³⁶.

23. Jonas Zeidleris, Kauno auksakalys, paminėtas 1585 metų aktuose kaip „Johannes Seydler aurifaber“³⁷.

24. Melchioras Gelčas, Kauno auksakalys, paminėtas 1585 m. akte kaip „Melchior Geltsche, aurifaber Caunensis“³⁸.

25. Jokimas, Kauno auksakalys, paminėtas 1607 ir 1608 metų aktuose kaip „Jochimus aurifaber“ ir „Jachin zlotarz“³⁹.

26. Jonas Kalau, Kauno pilietis, auksakalys, paminėtas 1607 m. akte kaip „Johannes Kalau, zlotnik mieszczanin kowienski“⁴⁰.

27. Jokūbas, auksakalys, Kauno pilietis, dirbo Kaune 1607 m. (Jakub zlotarz, mieszczanin Kowienski)⁴¹.

28. Jurgis Zivertas, auksakalys, Kauno pilietis. 1608 m. jis, kaip „Georges Ziffert aurifaber et civis Caunensis“, pasirašė pažymėjimą, kad Joanas Jansenas išbuvo pas jį mokiniu ketverius metus ir išleistas kaip auksakalys. 1626 m. jis figūruoja kaip „Jerzy Ziwert zlotnik kowienski“⁴².

29. Grigas Pečiūga, auksakalys, Kauno pilietis, dirbo prieš 1609 m., nes šiais metais jau buvo miręs (Grygier Peczuga, zlotnik, mieszczanin Kowienski)⁴³.

30. Bakeris, Kauno auksakalys (Baker, zlotarz kowienski), dirbo 1619 m.⁴⁴.

31. Jonas Zagieris, Kauno auksakalys, paminėtas 1622, 1624, 1625 ir 1627 metų aktuose; jis vadinamas „Hans Zagier, aurifaber Caunensis“ arba „Hanusius Zagier, zlotnik“⁴⁵.

32. Petras Kilijonas, Kauno auksakalys. Jis paminėtas 1624, 1625 ir 1626 metų aktuose. P. Kilijonas gyveno Povilo Bivilevičiaus namuose, kur buvo ir jo dirbtuvė. Jis mirė nuo maro 1626 m.⁴⁶.

²⁷ VUB, KMK 4(11—13848), 11, Nr. 48, 49.

²⁸ VUB, KMK 3(10—13847), 226a, Nr. 964.

²⁹ VUB, KMK 4(11—13848), 127, Nr. 447.

³⁰ CVIA, KMK 12, 85a, 86, Nr. 366.

³¹ VUB, KMK 5(12—13849), 106a, Nr. 440.

³² CVIA, KMK 12, 85a—86, Nr. 366.

³³ VUB, KMK 5(12—13849), 292a, Nr. 1273.

³⁴ VUB, KMK 5(12—13849), 322a, Nr. 1379.

³⁵ VUB, KMK 5(12—13849), 374a, Nr. 1766 ir KMK 6(13—13855), 336a.

³⁶ VUB, KMK 5(12—13849), 282, Nr. 1179, 354, Nr. 1528, 354, Nr. 1801.

³⁷ VUB, KMK 6(13—13850), 257a, Nr. 479, 290a, Nr. 530.

³⁸ VUB, KMK 6(13—13850), 336a, Nr. 620.

³⁹ VUB, KMK 9(19—13856), 380, Nr. 1009 ir 10(22—13859), 273a, Nr. 646.

⁴⁰ VUB, KMK 9(19—13856), 325, Nr. 864.

⁴¹ VUB, KMK 10(22—13859).

⁴² VUB, KMK 8(18—13855), 218, Nr. 1470 ir 9(19—13856), 325, Nr. 864.

⁴³ VUB, KMK 9(19—13856), 67a, Nr. 323.

⁴⁴ VUB, KMK 8(18—13855), 20a.

⁴⁵ CVIA, SA 13863, 21a, Nr. 49, 22, Nr. 50 ir VUB, KMK 8(18—13855), 91, Nr. 502, 330, Nr. 2499.

⁴⁶ VUB, KMK 8(18—13855), 69, Nr. 362, 218, Nr. 1470, 332a, Nr. 2523.

33. Grigas Pečiūga, auksakalys, Kauno pilietis, dirbo Kaune 1625 metais. Greičiausiai, jis buvo 1609 m. mirusio auksakalio Grigo Pečiūgos sūnus⁴⁷.

34. Balceris, Kauno auksakalys. 1626 m. lapkričio 13 d. įrašytas skundas, kur jis kaltinamas užpuolimu⁴⁸.

35. Jonas Kalau, auksakalys, Kauno pilietis. Auksakalio Jono Kalau (eilės Nr. 26) sūnus. 1626 metų aktuose jis vadinamas „Hans, Johannes, Hanus, Kalau“⁴⁹.

36. Kasperas Kalau, Kauno auksakalys, Jono Kalau sūnus, dirbo Kaune 1626 m.⁵⁰.

Ne visi Kaune dirbusieji auksakaliai priklausė miesto cechui. Dalis jų dirbo savarankiškai. Cechas ir magistratas tokius auksakalius persekiavo, drausdami dirbti, atimdami iš jų įrankius ir žaliavą. Cechui nepriklausantieji auksakaliai pasiduodavo dvasininkijos arba atskirų feodalų jurisdikcijai ir dirbdavo jų globojami. Pavyzdžiui, yra žinomi nesuspriktimai Vilniuje tarp cechinių ir necechnių auksakalių, pasidavusių Vilniaus vyskupo jurisdikcijai. Šiuos ginčus sprendavo didysis kunigaikštis⁵¹.

Nepriklausantieji cechui Kauno auksakaliai pasiduodavo bernardinų vienuolyno jurisdikcijai ir dirbdavo vienuolynui, bažnyčioms ir pavieniems asmenims, globojami vienuolyno. Vienu laiku bernardinų vienuolyne šie auksakaliai buvo sudarę auksakalių dirbtuvę, kuri aprūpindavo vietas bažnyčias auksiniais ir sidabriniais kulto reikmenimis, taip pat priimdavo užsakymus iš užsakovo medžiagos ir iš privačių asmenų.

Vilniaus bernardinų vienuolynas turėjo panašią cechui nepriklausančių tapytojų dirbtuvę, kuri puošdavo vienuolynus ir bažnyčias freskomis bei paveikslais.

Kauno bernardinų vienuolyne dirbusių auksakalių vardai nežinomi, bet yra išlikęs vienas jų dirbinys — sidabrinė, iš dalies paausota monstrancija, laikoma Vilniuje, Istorijos-etnografijos muziejaus fonduose⁵². Iš esamų joje išgraviuotų užrašų matyti, kad ji pagaminta Kauno bernardinų vienuolyno auksakalių ir 1614 m. Kauno pavieto padovanota Vilniaus šv. Jono baž-

nyčios klebonui vyskupui J. Młodzienovskiui jo 60 metų jubiliejaus proga (1, 2 ir 3 pav.).

Sunku pasakyti, kokie santykiai buvo tarp vietinių ir atvykusių iš kitų miestų Kauno auksakalių, tik verta pažymėti, kad dauguma atkeliavusių auksakalių apsigyvendavo Kaune visam laikui, įsigydami nekilnojamą turtą bei miesto pilietybę. Jų sūnūs išmokdavo iš tėvų amatą ir paveldėdavo jų turtą, todėl žinomos atskiros šeimos, kurios per keletą kartų vertėsi auksakalyste.

Iš vaito knygose esamų įrašų matyti, kad XVI—XVII a. Kaune dirbo keletas auksakalių šeimų, kuriose sūnūs perimdavo iš tėvo auksakalystės amatą ir vėliau perduodavo jį savo vaikams. Viena iš tokių buvo Kalau šeima.

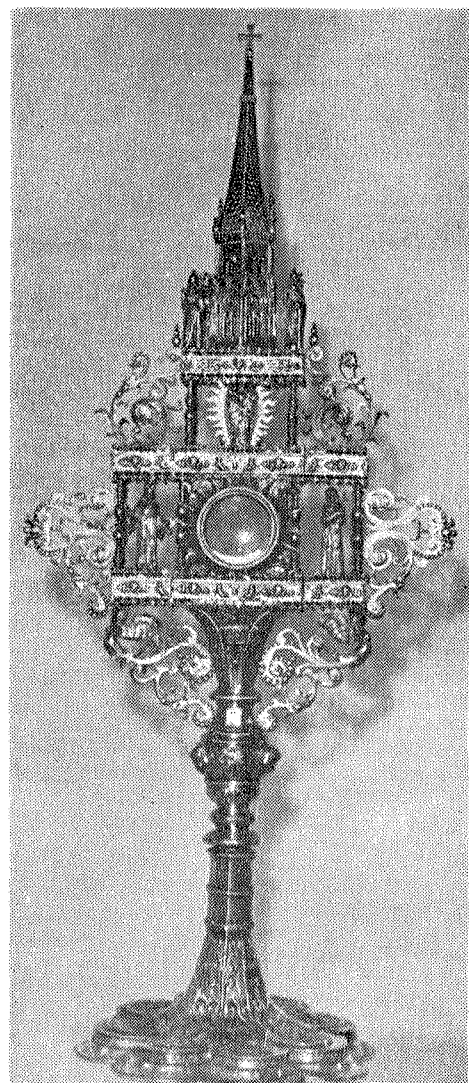
1607 m. Kaune dirbo auksakalys Jonas Kalau. Kada ir iš kur jis atvyko, nežinoma. XVI a. pabaigoje Jono, Joaneso, Hanso, Hanuso vardais Kaune dirbo keletas auksakalių, kurių pavardės nepaminėtos. Greičiausiai, vienas iš jų buvo Jonas Kalau. 1626 m. Jonas Kalau figūruoja kaip garbingas auksakalys, cecho vyresnysis, kurį magistratas kviečia ekspertu. Jis turėjo savo namus turgavietėje, dabartinėje Rotušės aikštėje Nr. 20, čia veikė jo dirbtuvė, kuri, atrodo, buvo viena iš geriausių Kaune. Tais pačiais 1626 m. Jono Kalau sūnus Kasperas, irgi auksakalys, pirko mirusio nuo maro auksakalio Petro Kilijono dirbtuvės įrengimus. Matyt, tais metais Kasperas atsiskyrė nuo tėvo ir pradėjo savarankiškai dirbti. Kitas Jono sūnus, Jurgis Kalau, irgi auksakalys, dirbo su tėvu. Jonas mirė apie 1655 m., kada Jurgis Kalau su savo sūnumi Jurgiu, kuris buvo taip pat auksakalys, pasitraukė į Karaliaučių. 1664 m. Jurgio Kalau mūrinis namas, kuriame jau nuo seniai buvo įrengta auksakalių dirbtuvė, perėjo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo valdytojo žinią, čia T. L. Boratinis įrengė pinigų kalyklą⁵³. Kalau šeimos narių vardai figūruoja Kauno miesto archyvo dokumentuose per visą XVIII amžių.

Kauno auksakalys Grigas Pečiūga turgavietėje, greta Dovydo Neimano vaistinės, buvusio kunigaikščio Bagdono Oginskio namuose, turėjo savo mūrinius namus, kuriuose veikė jo dirbtuvė (dabar Rotušės aikštė

53 CVIA, Tiškevičių fondas 35. Būr. 221/39; 33a—35; žr. E. Laucevičius, Kauno pinigų kalykla.— ILKI, 3, 234—235. VUB, KMK 8(18—13855), 218a, Nr. 1470.

54 CVIA, Tiškevičių fondas 35. Būr. 221/39; 33a—35; žr. E. Laucevičius, Kauno pinigų kalykla.— ILKI, 3, 234—235. VUB, KMK 8(18—13855), 218a, Nr. 1470.

55 CVIA, Tiškevičių fondas 35. Būr. 221/39; 33a—35; žr. E. Laucevičius, Kauno pinigų kalykla.— ILKI, 3, 234—235. VUB, KMK 8(18—13855), 218a, Nr. 1470.

1 pav. Kauno auksakalių darbo monstrancija (1614 m.)

⁴⁷ VUB, KMK 8(18—13855), 173a, Nr. 1162, 229a, Nr. 1561, 345, Nr. 2641.

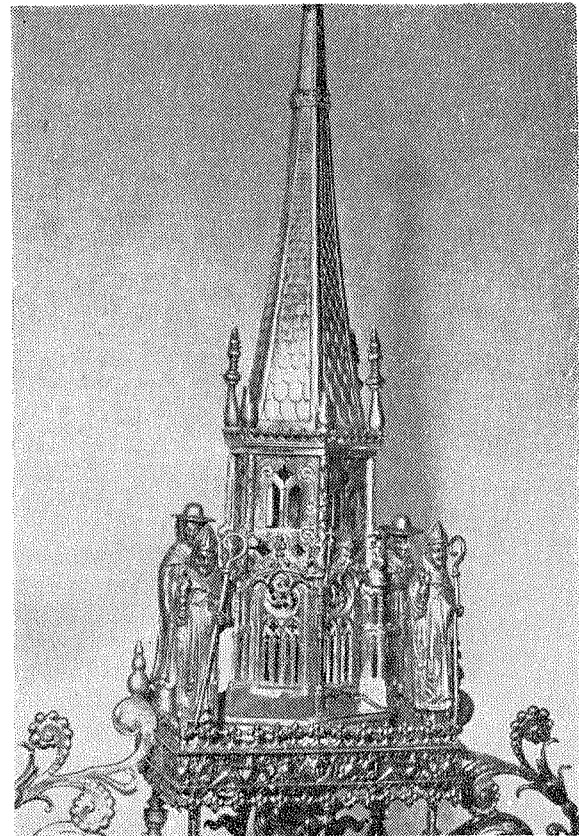
⁴⁸ VUB, KMK 10(22—13859), 41a, Nr. 132, 98, Nr. 266.

⁴⁹ VUB, KMK 8(18—13855), 122, 129a.

⁵⁰ VUB, KMK 8(18—13855), 218a, Nr. 1470.

⁵¹ J. Jurginis, Reakcinis bažnytinių jurisdikcijų vaidmuo Vilniaus istorijoje.— Lietuvos Istorijos instituto darbai, I, Vilnius, 1951.

⁵² IEM, žny. Nr. 1M 1557.

2 pav. Kauno auksakalių darbo monstrancijos detalė

Nr. 11)⁵⁴. 1609 m. Grigalius Pečiūga jau buvo miręs. 1625 m. tėvo namuose gyveno ir dirbo sūnus Grigas Pečiūga, taip pat auksakalys. Pečiūgų šeimos nariai figūroja Kaune kaip vaitai, burmistras; jų vardai dar sutinkami XIX a. pradžioje.

1582 m. Kaune dirbo auksakalys Mykolas Gločeris; jo sūnus vaito knygoje neminimas. Išvykusių 1655 m. į Karaliaučių Kauno piliečių sąrašė⁵⁵ figūroja auksakalys Mykolas Gločeris, greičiausiai, jo anūkas.

3 pav. Kauno auksakalių darbo monstrancijos detalė

Iš esamų vaito knygosė įrašų galima padaryti kai kurias pastabas dėl Kauno auksakalių įpročių bei moralės. Šalia garbingų ir autoritetingų auksakalių, kaip Kalau, Pečiūga, Zivertas, buvo ir mažiau rimtų, menkos moralės auksakalių. Kai kurie iš jų ar jų šeimų narių negražindavo skolų. Pavyzdžiui, auksakalys Balceris, gyvenęs Kauno pakamario Zibulto Hanskapavičiaus namuose, 1626 m. lapkričio 13 d. naktį su savo mokiniais slapta užpuolė Kauno kepėją Jermijų Gedkę ir primušė jį, sunkiai sužeisdami⁵⁶. 1627 m. sausio 5 d. auksakalys Jonas Zagieris, pirkęs iš kažkokio berniuko vogtą sidabrinį bokalą, turėjo mokėti cechui pabaudą, o bokalas buvo paliktas magistratė, kol atsiras savininkas⁵⁷. 1560 m. auksakalys Stančelis iš duoto jam pataisyti auksinio žiedo išėmė rubiną ir jo vietoje įdėjo stiklo akutę. Stančelis buvo pasodintas į kalėjimą, bet, sumokėjęs rubino vertę, buvo iš kalėjimo paleistas⁵⁸.

Kalbant apie XVI—XVII a. auksakalių darbo techniką, reikia pasakyti, kad šaltiniai tuo klausimu labai šykštūs. Tų laikų auksakalių testamentuose bei inventoriuose yra visokių žinių apie paliktus dirbinius, apie mirusiojo namų apyvokos reikmenis, apie drabužius ir kt. Tuo tarpu žinios apie dirbtuvių įrengimą labai lakoniškos, dažniausiai pasitenkinama, tik nurodant, kokia suma įvertinamas

dirbtuvės inventoriūs. Pavyzdžiu gali būti mirusio Kauno auksakalio P. Kilijono turto aprašymas, kuriame viskas labai smulkiai aprašyta, o apie darbo įrankius pasakyta tik tiek, kad jie „parduoti auksakaliui Kasperui Kalau už 25 auksinus“⁵⁹.

Iš surinktų žinių apie Jurgio Kalau ir kitų to paties laiko Vilniaus auksakalių dirbtuves galima apytikriai nustatyti, kaip XVI a. pabaigoje ir

XVII a. pradžioje atrodė auksakalio dirbtuvė ir kokie joje buvo naudojami įrankiai.

Dirbtuvė paprastai būdavo pirmame aukšte, specialiai tam reikalui prie gyvenamo buto įrengtoje patalpoje, dažniausiai atskirame kambaryje. Jurgio Kalau dirbtuvė užėmė atskirą jo namo fligelį.

Kiekvienas auksakalys prie dirbtuvės iškabindavo auksakalio ženklą, dažniausiai vaizdavusį jų patroną — Eligijų. Kai kurie auksakaliai ženklą išstatydavo lange; toks ženklas būdavo nutapytas drobėje. Kiti kabindavo varinius ženklus virš įeinamųjų durų, kai kada pakabindami juos ant išsikišusios virš durų geležinės lazdelės. Auksakalių mokinių pareiga būdavo valyti ženklus kartą per savaitę. Atrodo, kad tie ženklai turėjo prieš saulę labai blizgėti ir būti iš tolo matomi.

Dirbtuvėje stovėdavo speciali lydimui krosnis, prie kurios buvo įrankis lydiniui maišyti, žarsteklis, tigliai. Greta krosnies stovėdavo priekalas su mažesniu ir didesniu kūju, įvairių dydžių trikojai. Prie lango dažniausiai stovėdavo auksakalio darbo stalas su ranta ir klemromis, prie stalo gulėjo keli sraigtiniai prietaisai, koja sukamas tekėlas, keletas įvairaus dydžio replių, didesnės ir mažesnės žirkklės, keletas įvairių formų kaltų, smailagaliai kalteliai (puncai), didesnis ir mažesnis plaktukas, garbeizenas ir kiti įrankiai.

Be to, dirbtuvėje stovėdavo prabavimo stalas, prie kurio būdavo replės ilgomis rankenomis ir mažas prabavimo tiglis.

Iš įvairių testamentų, aprašų bei inventorių, surašytų Kaune ir kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose nuo XV a. pabaigos iki XVII a. pabaigos, taip pat iš Kauno auksakalio Petro Kilijono pagamintų dirbinių sąrašo, sudaryto, jam mirus 1626 m.⁶⁰, matyti, ką Kauno auksakaliai tuo laiku gamindavo. Jie dažniausiai dirbdavo iš užsakovo medžiagos.

Buvo gaminami auksiniai ir sidabriniai, taip pat žalvariniai paauksuoti dirbiniai. Nežinoma, ar Kauno auksakaliai vartodavo emalę. Jie papuošdavo savo dirbinius brangakmeniais: deimantais, perlais, safyrais, rubiniais, kalnų krištolu, taip pat gintaru ir stiklo akutėmis, imituojančiomis brangakmenius. Kai kada dirbiniams papuošti būdavo naudojamas graviruotas kaulas ir ragas. Paprastų metalų dirbiniai būdavo inkrustuojami auksu ir sidabru.

XV a. ir XVI a. pirmojoje pusėje Kauno, kaip ir kitų miestų, auksakaliai puošdavo įvairių rūšių ginklus bei šarvus, inkrustuodami juos auksu ir sidabru. Didikams šarvai ir šalmai būdavo gaminami ir iš sidabro su aukso inkrustacijomis; kardų rankenos kai kada buvo daromos iš aukso ir sidabro, įmontuojant į jas brangakmenius.

Iš Albrechto Goštauto turto aprašymo 1510 m. matyti, kad šis magnatas, būsimasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris, turėjo sidabro šarvų ir šalmų, inkrustuotų auksu, jo kardai ir kiti ginklai buvo papuošti auksu ir brangakmeniais, o žirgų apranga — balnai, kamanos, laužtukai, kilpos — papuoštos auksu ir sidabru.

Iš pradžių puošnių ginklų gamyba versdavosi auksakalių cecho nariai, bet jau XVI a. viduryje šie auksakaliai atsiskyrė ir sudarė kartu su kitais ginkladirbiais atskirą ginkladirbių cechą, kuris gavo iš didžiojo kunigaikščio atskirą privilegiją ir statutą. Kuriais metais įvyko atsiskyrimas, neaišku, bet didysis kunigaikštis Vladislovas IV 1630 m. balandžio mėn. patvirtino jau egzistuojančiam Kauno ginkladirbių cechui pirmesnio valdovo duotą privilegiją⁶¹.

⁶⁰ VUB, KMK 8(18—13855), 218a.

⁶¹ Описание рукописного отделения Вильняской публичной библиотеки, 3, № 245, Вильна, 1898.

⁵⁴ VUB, KMK 9 (19—13856), 431a, Nr. 432.

⁵⁵ Dr. Krage, Zur Geschichte der Deutschentum in Wilna und Kauen.— Das Litauen-Buch, 94—105, 1918.

⁵⁶ VUB, KMK 10(22—13859), 2298/266.

⁵⁷ VUB, KMK 8(18—13855), 330.

⁵⁸ VUB, KMK 5(12—13849), 26a.

⁵⁹ VUB, KMK 8(18—13855), 218a.

Auksinę ir sidabrinę žirgų aprangą ir toliau gamino atskiri Kauno auksakalių cecho nariai, kurių specialybe pasidarė šios rūšies papuošalų gamyba.

1495 m. mirusio Lietuvos didiko Saltono testamente nurodytų brangenybių tarpe yra keletas didžiųjų kunigaikščių Kazimiero ir Aleksandro padovanotų sidabrinių paaukuotų bokalų ir ąsočių, aukso gabalėliais ir perlais papuoštas uždangalas, sidabrinių kaušų su auksinėmis girliandomis, visas maišas sidabrinių paaukuotų sagų, sidabrinių šaukštų, dvi dėžės penkiasdešimties tarnų papuošimui stručio plunksnų, papuoštų sidabrinėmis paaukuotomis sagtimis su perlais, 20-ties arklių galvų papuošimui stručio plunksnų su auksinėmis sagtimis, papuoštomis taip pat perlais, įmontuotų į sidabrą šerno ilčių, aukso kryžius su perlais. Testamente figūruoja dvi dėžės, pripildytos brangakmeniais papuoštų brangenybių, jų tarpe auksiniai žiedai, signalai, apyrankės, kaklo ir galvos papuošalai, įvairios sagtys ir t. t.⁶²

Kitų didikų ir turtingesnių miestiečių turtų aprašymuose figūruoja auksinės ir sidabrinės grandinėlės, masyvaus ir plokštelinio aukso ir sidabro juostos, geriamieji ragai ir įmontuotos į paprastą bei paaukuotą sidabrą įvairių žvėrių iltys bei nagai; sidabriniai paaukuoti įvairių paskirčių indai, kaip ąsočiai, bokalai, vazos, lėkštės bei padėklai, šaukštai su paaukuotais savininkų herbais bei kitais papuošimais, peilių kotai, įvairios dėžutės ir daugybė moteriškų papuošalų, kepurės, papuoštos auksiniais pynimais, spiralėmis ir plokštelėmis.

Iš mažiau turtingo Kauno auksakalio P. Kilijono turto aprašymo matyti, kad jis gamino ne tik auksinius ir sidabrinus, bet ir varinius dirbinius, kuriuos vėliau paaukuodavo. Matyt, dalis jo dirbinių buvo skirta mažiau pasiturintiems žmonėms.

Kilijonas gamino įvairius sidabrinus diržus, peiliams ir kardams makštis (lygaus ir graviruoto sidabro), sidabrinės grandinėles (dalis jų žemos prabos sidabro), įvairias sidabrinės sagas (dalis jų paaukuota), sidabrinus karolius. Širdies formos gintarą, kalnų kristalą, koralus, taip pat žvėrių iltis ir nagus įmontuodavo į sidabrą. Pagal tuo metu buvusį paprotį medžiotojas, užmušęs didesnį plėšrųjį žvėrį, kurio medžioklė buvo pavojinga, jo iltis bei nagus kaip trofėjus duodavo auksakaliui įmontuoti į sidabrą ir nešiodavo prikabintus ant grandinėlės prie diržo, kardo makšties ar pan. Kuo daugiau kas turėjo tokių trofėjų papuošalų, tuo buvo laikomas narsesniu ir geresniu medžiotoju.⁶³

P. Kilijonas gamino įvairius žiedus: sidabrinus, sidabrinus ir varinius paaukuotus, su įtaisytais įvairių spalvų akmenimis, stiklo akutėmis ir piaustyto rago plokštelėmis.

Iš kelių Vokietijos miestų auksakalių cechų archyvinės medžiagos matyti, kad kai kurie auksakaliai meistro vardui gauti greta kitų dirbinių pristatydavo sidabrinus filigranus, skirtus popieriaus dirbtuvėms vandenženkliais žymėti. XVI—XVII a. Prancūzijos miesto auksakaliai taip pat gamindavo filigranus popieriaus dirbtuvėms. Kauno auksakaliai, reikia manyti, taip pat gamino Kauno popieriaus dirbtuvėms filigranus. Pavyzdžiu gali būti vienas toks filigranas, vartotas apie 1590 m., su užrašu „Civitatis Caunensis“ ir su didžiuoju Radvilų herbu (4 pav.). 1590—1630 m. laikotarpyje Kauno popieriaus dirbtuvės naudojo daugiau kaip 20 filigranų atmainių. Greičiausiai, visus juos buvo pagaminę Kauno auksakaliai, nors ir negalima konkrečiai nustatyti filigranus gaminusių auksakalių vardų.

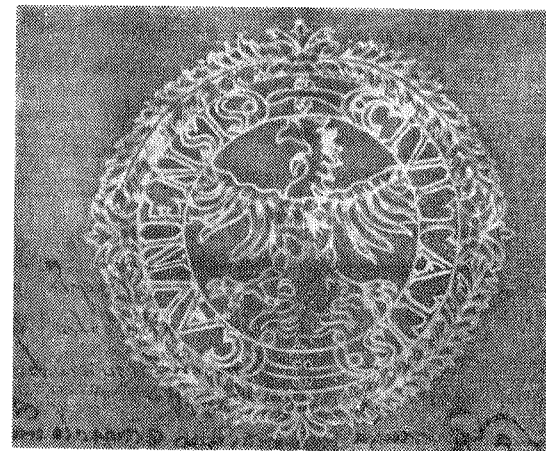
⁶² Литовская метрика, I, 215, 871—878, СПб., 1903.

⁶³ VUB, КМК 8(18—13855), 436, Nr. 3577.

Sprendžiant iš pačių filigranų, juos pagaminę auksakaliai puikiai valdė filigraninę techniką ir buvo ne blogesni už Vilniaus auksakalius, gaminius filigranus Vilniaus popieriaus dirbtuvėms.

Iš Prūsijos auksakalystės istorijos yra žinoma, kad nuo XVI amžiaus vidurio didesnių miestų auksakaliai, norėdami gauti meistro vardą, turėdavo pristatyti cecho vyresniesiems, be kitų dirbinių, vieną išgraviruotą spaudą. Pats spaudas nebuvo laikomas meisterštiku, bet tik būtinu prie jo priedu.

Išdirbęs pas auksakalį nustatytą laiką, pameistrys galėjo gauti auksakalystės meistro vardą. Jis turėdavo pagaminti tobulą dirbinį, iš kurio būtų matyti, kad jis jau yra pilnutinai įgudęs į savo amatą ir vertas meistro vardo. Toks dirbinys būdavo pristatomas į cechą, kur cecho vyresnieji, pripažinę jį tinkamai atliktu, suteikdavo pameistriui meistro vardą, įteikdami jam atitinkamą diplomą⁶⁴. Pristatytas meistro vardui gauti dirbinys vokiškai buvo vadinamas „Meisterstück“. Šis pavadinimas buvo sulietuvintas į „meisterštiką“ ir amatininkų tarpe buvo vartojamas visoje Lietuvoje.

4 pav. Kauno auksakalių darbo filigranas (apie 1590 m.)

XVI a. didesniuose Europos miestuose dirbo specialūs spaudų raižytojai-graveriai.

Londono ir Paryžiaus jie buvo sudarę atskirus cechus. Vilniuje XVI a. buvo įvairių raižytojų-graverių, kurie taip pat vadinti auksakaliais. Jie priklausė bendram auksakalių cechui ir, matyt, be kitų auksakalio darbų, raiždavo ir spaudus.

5 pav. Kauno auksakalių darbo amatininkų cechų spaudai

Dauguma Kauno auksakalių, be kitų dirbinių, taip pat gamino spaudus. Pavyzdžiui, 1626 m. nuo maro miręs auksakalys Petras Kilijonas, kaip matyti iš likusio jo turto aprašymo, be kitų dalykų, gamindavo dar spaudus. Bet spaudams gaminti buvo ir specialūs amatininkai-raižytojai. Pavyzdžiui, 1640 m. Kaune dirbo spaudų gamintojas Petras Laurinčikas,

⁶⁴ VUB, КМК 9(19—13856), 325, Nr. 864.

kuris atlikdavo ir visokius kitus raižymo darbus. Ar šie spaudų raižytojai priklausė auksakalių cechui, nėra aišku⁶⁵.

Iš esamų muziejuose bei kituose rinkiniuose atskirų asmenų spaudų bei signetų sunku nustatyti, kurie iš jų yra Kauno auksakalių darbo, o tuo labiau — kurio iš jų. Iš įstaigose vartotų spaudų, ypač tokių, kuriuose yra įvairūs įrašai, lengviau nustatyti, kur jie buvo pagaminti.

XVI—XVII a. Kauno magistratas, kaip matyti iš to laiko dokumentuose likusių antspaudų, turėjo keletą savo spaudų, kurie, be abejo, buvo Kauno auksakalių darbo. Kai kurie auksakaliai magistratė eidavo atsakingas pareigas, ir tai juo labiau verčia manyti, kad tie spaudai buvo jų arba jų kolegų pagaminti. Kitų Kauno cechų spaudai (5 pav.)⁶⁶, greičiausiai, buvo taip pat išgraviruoti vietinių auksakalių.

Kaunas nuo XIV a. buvo žymus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinis ir prekybinis centras. Tad Kauno amatininkai, o ypač auksakaliai, kurių kituose Lietuvos miestuose (XVI—XVII a. auksakalių dar būta Virbalyje, Kėdainiuose, Ukmergėje, Varniuose, Raseiniuose ir kituose Žemaitijos miestuose) buvo nedaug, aprūpindavo savo gaminiais gana plačią teritoriją.

⁶⁵ CVIA, SA 13863, 244.

⁶⁶ IEM, inv. nr. 460, 406, 425.

LIETUVOS POPIERIAUS DIRBTUVĖS XVI—XVII AMŽIAIS

E. LAUCEVICIUS

Lietuvos popieriaus istorija mažai tirta. Kai kuriuos lietuviškojo popieriaus vandenženklis paskelbė Laptevas¹, deja, nenurodydamas nei popieriaus kilmės, nei iš kur pateiktieji vandenženkliai nukopijuoti. Keletą lietuviškojo popieriaus vandenženklių paskelbė Lelevelis² ir Tromoninas³. Lietuvišką popierių mini Lichačiovas⁴, Brikė⁵ ir Budka⁶. Ptasnikas⁷, kalbėdamas apie Lenkijos popierių, liečia ir Lietuvą. Lietuvos popieriaus gamybą tyrinėjo ir kai kurie vėlesnieji istorikai. Pavyzdžiui, Lovmianskis rašė apie Vilniaus popieriaus dirbtuves XVI a.⁸, o Vasiliauskas — apie pirmą Kauno popieriaus dirbtuvę⁹.

Naudojant šią literatūrą, ypač kritiškai reikia vertinti Lovmianskio ir Ptasniko darbus, nes jie, interpretuodami faktus, paimtus iš archyvinių šaltinių, pervertina Lenkijos kultūros įtaką Lietuvai, laikydami Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę Lenkijos provincija.

Kai kam popieriaus gamybos ir jo naudojimo klausimai, gal būt, atrodo nereikšmingi, tačiau nereikėtų užmiršti, kad tie klausimai glaudžiai susiję su mūsų kultūriniais laimėjimais, būtent su raštija ir spauda. Knygos istorikui dažnai tenka susidurti su problemomis, kurių negalima būtų išspręsti, neturint tam tikrų žinių apie popierių. Pavyzdžiui, kai kurie istorikai teigia, kad Kristupas Radvilas įsteigė Kėdainiuose spaustuvę ir kartu popieriaus dirbtuvę, kad šios dirbtuvės popieriuje buvo spausdinamos žinomos Kėdainių lietuviškos knygos¹⁰. Patikrinus knygų popierių ir jo vandenženklis, paaiškėjo, kad šios knygos spausdintos užsieniniame popieriuje.

Popieriaus kilmės ir gamybos laiko nustatymas turi didelę reikšmę kalbos ir literatūros istorikui, o ką bekalbėti apie istoriką, tiriantį nedatuotą dokumentą. Popieriaus dirbtuvių praeities tyrinėtoji ypač svarbūs yra

¹ И. Лаптев, Опыт в старинной русской дипломатике или способ узнать на бумаге время, в которое писаны старинные документы с приложением рисунков, СПб., 1824.

² J. Lelewel, Bibliograficznych ksiąg dwoje, Wilno, 1826.

³ К. Тромонин, Изъяснения знаков видимых в писчей бумаге, Москва, 1844.

⁴ Н. М. Лихачев, Палеографическое значение бумажных водяных знаков, СПб., 1899.

⁵ Briquet, Les filigranes du papier, 1—4, Paris, 1907.

⁶ W. Budka, Filigrany z herbami Lodzia i Lis. Silva Rerum, Kraków, 1928.

⁷ J. Ptasnik, Papierne w Polsce XVI wieku, Kraków, 1920.

⁸ H. Łowmianski, Papierne wilenskie XVI wieku.— Ateneum Wilenskie (1924).

⁹ Dr. Vasiliauskas, Kauno pirmoji popieriaus dirbtuvė. Knygų mėgėjų metraštis, 2, Kaunas, 1937.

¹⁰ J. Kolaczowski, Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce, Kraków, 1888.